

О. Боліок

ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА НАН УКРАЇНИ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ВИПУСК 7-8

Івано-Франківськ
2003

ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА НАН УКРАЇНИ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ВИПУСК 7-8

Івано-Франківськ
Місто НВ
2003

Ре акційна колегія:

Степан ПАВЛЮК, доктор історичних наук, головний редактор

Михайло ПАНЬКІВ, кандидат історичних наук, заступник головного редактора

Ярослав ШТИРКАЛО, заступник головного редактора

Марія ВУЯНКО, секретар колегії

Члени колегії:

Володимир БАРАН, доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України

Юрій ГОШКО, доктор історичних наук

Володимир ГРАБОВЕЦЬКИЙ, доктор історичних наук

Олександр КАРПЕНКО, доктор історичних наук

Володимир КАЧКАН, доктор філологічних наук

Микола КУГУТЯК, доктор історичних наук

Володимир ЛУЩАК, доктор біологічних наук

Богдан МИЦКАН, доктор біологічних наук

Микола МОЙСЕЄНКО, доктор біологічних наук

Василь ПАРПАН, доктор біологічних наук

Василь СТЕФУРАК, доктор біологічних наук

Богдан ТОМЕНЧУК, кандидат історичних наук

Петро ФЕДОРЧАК, доктор історичних наук

Юрій ЧОРНОБАЙ, доктор біологічних наук

15. Мистецтво України: Біографічний довідник /Упоряд.: А.В.Кудрицький,М.Г. Лабінський, За ред.А.В.Кудрицького.-К.: Укр.енцикл.,1997.-700 с.
16. Митці України: Енциклопедичний довідник / Ред. А.Кудрицький.- К.: Українська енциклопедія ім.М.Бажана,1992.-700 с.
- 17.Карась Г. Хорове мистецтво української діаспори // Мистецтво і традиційна культура українського зарубіжжя / Матеріали міжнародної наукової конференції, Івано-Франківськ,10-12 лист.1992.- Львів,1996.-С. 152-157.

Олег БОЛЮК

АРХІТЕКТУРНЕ ОЗДОБЛЕННЯ ДЕРЕВ'ЯНИХ СХІДНОКАРПАТСЬКИХ ЦЕРКОВ ТА ДЗВІНИЦЬ ХІХ – ТРЕТИНИ ХХ СТ.

У ХІХ ст. привнесення декоративних ознак західноєвропейських архітектурних стилів або канонів інших конфесій, невідомих українському традиційному будівництву, впливало на усталені форми оздоблення церков [1]. У декоруванні сакральних будівель окремих східнокарпатських теренів відчутні різні за часом й активністю поступові зміни, хоча принцип композиційної побудови залишався відносно стабільним. Первісна композиція будівлі змінювалася тоді, коли до притвору чи трансепту добудовували ганки, з дахом опертим на дві, чотири колонки. Однак, незважаючи на створювані інколи диспропорції екстер'єру, впродовж ХІХ – ХХ ст. в існуючих церквах Галичини помітне масове поширення прибудов (ганків, ризниць, паламарень, дияконників) [2]. Ганки будували відразу й у нових на той час дерев'яних церквах.

Дерев'яна церковна архітектура рівнинного Закарпаття у ХІХ ст. не зазнала суттєвих конструктивних змін, свідченням чого є подібність композиції об'ємів пам'яток ХVІ–ХVІІІ ст. [3]. Однак, різноманітність форм профільованих елементів сакральних споруд вказує на зосередження творчих ідей народних теслів у художньому оздобленні. Різьблення у південнозакарпатських церквах ХІХ ст. (Тячівський, Хустський, Рахівський райони), в порівнянні із храмами сусідніх територій, зустрічаємо найчастіше.

Профільювання виконували у нижній частині зрубних виносів, які окреслені плавними лініями, що нагадують один із елементів архітектурного профілю – скоцію [4]. Їх пластику могли формувати складні хвилясті контури профільювання, виразність яких підкреслюють фаски [5]. В інтер'єрі перехід бабинця-нави обрамлявся силуетом, що нагадував випусти, але менших розмірів [6].

Значну увагу майстри спрямовували на оздоблення аркади галереї. Об'ємним профільюванням прикрашали стовпці, в результаті чого вони ставали подібними до стилізованих балясин. В окремих церквах форму стовпців галерей повторювали на стовпцях арки-вирізу інтер'єра.

Поширеним конструктивним прийомом в'язання елементів галереї надалі залишились розкоси складних конфігурацій. Попарно кріплені тиблями до стовпців, розкоси у місцях з'єднань утворюють зигзагоподібний “малюнок”. Ускладнюють просторовий “орнамент” невеликі виступи розкосів й балки, профільовані у вигляді ледь загнутих протилежно спрямованих завитків. В оздобленні аркади майстри застосували деталь, притаманну малим архітектурним формам, – фігурний стовпець бічного входу в галерею. Він складається з об'ємно профільованих елементів, подібних до геометричних тіл.

Декорування порталів вхідних дверей, як і в ХVІІІ ст., складали різьблені геометричні орнаменти, стилізовані рослинні мотиви, закомпоновані інформативні написи. Про новаторські ідеї художнього оздоблення вказує портал бабинця церкви с. Нересниця Тячівського району. Ритмічне повторення профільованих обрамлень по прямокутному периметру порталу вдало підкреслюють рельєфно різьблені стилізовані трилистники у поєднанні з мотивом “кручений шнур” на бічних одвірках та надпоріжнику.

В інтер'єрі простори бабинця й нави поєднував широкий арковидний виріз, рідше –

вузький прохід й вікноподібні отвори. В такому випадку дуговидні завершення вузьких отворів прикрашали профільовані завитки, подібні переважно до декоративних елементів аркади галереї.

Ритмічні вглиблені порізки віконних лиштв виконували на ребрі дошки. Аналогічний орнамент зустрічаємо в інтер'єрах церков Чернівецької обл. (Буковина) [7].

Покриття стін й дахів, витягнуті форми верхів дерев'яних церков північної частини Карпат (Лемківщина) декорували профілюванням як і в XVIII ст. Кожухування площин будівлі з різною ритмічністю рядів, в залежності від висоти нахилу, властиве церквам усіх типів (двоверхим, безверхим, вежовим та ін.) цього регіону [8]. Густоту гонтових рядків змінювали залежно від нахилу площини: на стрімкіших стінах крок ряду ширший, аніж на дахах. Така відмінність пов'язана з необхідністю захисту внутрішніх конструкцій від негоди. Водночас, ззовні це давало ефект декоративності об'ємів, своєрідної "фактури" площин, що справляло враження геометричного орнаменту [9]. У церквах з вежею стрімке завершення урівноважено горизонтальним членуванням покриття. Грушовидні витягнуті бані з ліхтариками й маківками надають об'ємам церков вертикальної динамічності.

У XIX ст. важливим елементом оздоблення церков північнокарпатських теренів були профільовані карнизи. Геометричні мотиви простого профілювання на карнизах стали основними серед дрібного оздоблення [10].

Застосовуваними деталями церков вежового типу, як і в XVII–XVIII ст., були декоровані дошки підсябиття. Нижню їх частину оздоблювали у вигляді геометричних профілів. Проте, у них помітне тільки ускладнення силуетів профілювання відомих раніше. Таке оздоблення виконували у двох площинах, тобто на основну площину накладали інші профільовані елементи [11].

Вертикальні дошки підсябиття могли обмежувати отвори-голосники. Чергування вертикалей підсябиття й отворів сприймалось густим рядом класичних піластр. Такий ритм підтримували вертикально шальовані стіни нижнього ярусу вежі [12].

Конструктивно-композиційне вирішення північнокарпатських церков XIX ст. залишалось в основному незмінним. Розташування декору аналогічне попереднім періодам оздоблення дерев'яних храмів. Змінюються й розвиваються тільки форми й силуети окремих деталей: підсобіткових дощок, карнизів, а особливо завершення покриття.

У XIX ст. безверхі церкви північно-східних теренів, прилеглих до Карпат, кожухували рівнобіжними рядами гонту. Об'єми таких будівель видаються покритими суцільним "візерунком". Лише віконне обрамлення й невеликі сигнатури з маківками чи ліхтарями вирізняються на тлі густого "малюнку" покриття [13]. Аналогічне покриття площин дахів та стін уживали й у триверхих дерев'яних церквах цього регіону [14].

На початку XIX ст. у дерев'яних триверхих церквах східної смуги Українських Карпат (північно-західна Бойківщина), продовжують переважати вертикальні об'єми. Каскад заломів верхів покритий гонтом прямокутної чи зубчастої форми [15]. Такий силует храмів вдало поєднувався з природним оточенням [16].

Майстри вдавались до комбінування профілів гонту. Прямі завершення елементів покрівлі, чергуючись із зубчастими вирізами на площинах гонту, утворювали ритмічний "малюнок". Він добре проглядався на стрімких схилах покрівель [17].

З кінця XVIII ст. та впродовж XIX ст. поступово вдосконалюють будівельний інструментарій, частину робіт механізують, зокрема розпил деревини, що зумовило здешевлення пиломатеріалів [18]. Це позначилось й у зовнішньому оздобленні церков. Під час перебудов існуючих храмів та зведення нових у XIX–XX ст. часто застосовували шальювання дошками стін надопасань замість кожухування гонтом [19].

У XIX ст. в багатьох церквах і дзвіницях східної частини Українських Карпат (Бойківщина) оздоблення профілюванням виносів опасання не було таким вигадливим, як у закарпатських церквах Марамороської котловини. Народні теслі обмежувались декоруванням випустів у східчасті або "вигнуті" форми ("гусаки") [20].

Лише у дерев'яних церквах із гранчастою апсидою випусти східчастих профілів, у поєднанні поміж собою, утворювали ззовні своєрідні пірамідальні ніші [21].

Поширеним абрисом випустів сакральних будівель початку ХІХ ст. стала скісна лінія вздовж висоти усього виступу [22]. Його застосовували у церквах та дзвіницях Карпат, Прикарпаття до 1940-х рр. Іншим варіантом могла бути лінія профілю, яка переходить від прямих до вигнутих, плавних форм [23].

Галереї входу тризрубних храмів ХVІІІ ст. східної смуги Українських Карпат, як важливий елемент просторової композиції, знайшли місце й у церквах ХІХ ст. Це могли бути галереї без трамків (обмежувачів) або зі зрубною огорожею [24]. В церквах ХІХ ст. цього регіону зводили галерею і в емпорі [25]. Аркади голосників верхніх ярусів трапляються на дзвіницях цього періоду [26]. В'язання розпор й стовпців утворюють подібні "малюнки" з'єднань аркад сакральних будівель ХVІІ–ХVІІІ ст. [27].

Важливим акцентом архітектурної пластики церков у ХІХ – початку ХХ ст. залишились віконні обрамлення: дашки, кронштейни, лиштви. Профілювання тут надалі виконували нескладними порізками, які виділяють отвір вікна [28]. У дерев'яних церковних спорудах ХІХ ст. східнокарпатської смуги різьбленням оздоблені портали галерей, одвірки вхідних дверей, трамки, карнизи ярусів. Таке декорування не відзначається складністю й насиченістю мотивів. Геометричний смужковий орнамент укладений із одного чи кількох елементів: зубчиків, виїмок, "фасульок", "жолобків". Різьблення, розміщене на краях деталей, завдяки світлотіньовим ефектам, нагадує вишивку [29]. Вирізьблені у верхній частині вхідного обрамлення розети, в порівнянні з ХVІІІ ст., трапляються нечасто [30].

Дерев'яні дзвіниці ХІХ ст. пластикою фасадів, декором окремих елементів подібні до аналогічних споруд ХVІІ–ХVІІІ ст. Однак, у ХІХ ст. помітна певна зміна у вирішенні підсябиття. Тоді починають застосовувати спосіб суцільного шалювання дошками верхнього ярусу. Контури вирізу трапляються різноманітних форм: прямокутні, аркові, сегментні, круглі [31]. Лише з початку ХХ ст., поряд з традиційним вирішенням екстер'єру дзвіниць, помітні зміни силуету: нові трактування завершень, суцільне зашалювання верхніх ярусів, на яких отвори-голосники утворені фігурно вирізаними дошками [32]. Як виняток, дзвіниця мала форму каркасу з двох стовпців, критих гонтовим дашком, що свідчить про архаїзм такого типу конструкції [33]. На формотворення окремих деталей дзвіниць вплинули проекти дерев'яних церков, пропоновані архітекторами кінця ХІХ – початку ХХ ст. В окремих випадках надпоріжник дзвіниці оздоблювали контурним та виїмчастим різьбленням. мотивами якого були "кручений шнур", паски, розети [34].

Таким чином, декорування архітектурних деталей сакральних будівель східної частини Українських Карпат у ХІХ ст. в основних рисах зберегло художню виразність, однак помітні певні тенденції до узагальнення й спрощення мотивів оздоблення. Профілювання надалі займало провідну роль у художній системі декорування. Його зустрічаємо у кожній дерев'яній культовій споруді. Різьбленням прикрашали найбільш оглядові конструктивні елементи будівлі, які найкраще проглядались зблизька.

У південно-східній смузі Українських Карпат (Гуцульщина) дерев'яні церкви ХІХ ст. відзначаються сформованим композиційно-просторовим силуетом (одно-, три-, п'ятиверхі хрестаті у плані). Поряд з цим, пропорції п'ятизрубних церков, розвинених, ймовірно, із трикамерних, уже з другої половини ХІХ ст. втрачають свою виваженість й гармонійність. Це пов'язано, в основному, із втратою "секретів", відомих майстрам минулого. Тонкощі співвідношень елементів, композиції об'ємів у храмах кінця ХІХ ст. цього регіону відчутно порушені, однак диспропорційність їх практично не позначились на архітектурному оздобленні покриття [35]. Тут надалі прикрашають площини дахів та стін верхніх ярусів гонтом прямих чи зубчастих завершень, що властиво й іншим типам карпатських церков [36]. Стіни верхніх ярусів зашальовують дошками. Причілки теж шалюють у прямовисному й скісному напрямках, що візуально видовжує дахи або підкреслює їх схили [37].

Профілювання випустів східчастої конфігурації, стовпців вхідних ганків, віконних лиштв витримані у традиціях декорування південно-східних карпатських храмів,

збудованих у попередніх століттях. Оздоблення верхів причілків бічних прибудов знайшло поширення й у буковинських церквах XIX ст. [38].

В останню чверть XIX – початку XX ст. у оздобленні архітектурних елементів відбулись суттєві зміни, що тісно пов'язані з новим підходом художнього вирішення силуету дерев'яного храму [39]. Проте, народні майстри та фахівці-архітектори намагались зберегти сформовані й естетично оправдані традиції декорування [40].

У східнокарпатських церквах XX ст. насамперед привертають увагу значні об'єми будівлі. Тут не помітимо невеликих й затишних церков, рясно прикрашених профільованням, облямованих різьбленням. Завдяки вертикальному шалюванню стін, будівля здається стрімко витягнутою вгору. Лише залом урівноважують цю динаміку [41]. Невеликі за розмірами зрубні випуски переважно профільовані тільки у ледь хвилясті лінії, інколи – у поєднанні зі східчастими вирізами [42]. Формам віконних отворів надають арковидних, прямокутних, округлих конфігурацій.

Двері виготовляють набірними способом, тобто конструктивно вони складаються з каркасу заповненого неширокими дощечками, укладеними у своєрідний “візерунок”.

Верхи покривають листами заліза, хоч і дотримуються форм та пропорцій бань дерев'яної покрівлі. Віконним отворам часто надають аркових контурів, інколи – прямокутних. Переплетення та лиштви вікон покривають фарбою. Стіни суцільно зашальовують вертикальними дошками. В окремих випадках дошки стін імітують гонт. За допомогою шалювання на причілках у місцях стику викладають дошками “малюнки” з косих або променевих ліній. Розповсюджене застосування круглих вікон на причілках й гранчастих барабанах.

Нижній зрубний ярус церков в основному залишають не покритим дошками, й тільки на випустах зустрічаємо профільовання. Просте профільовання знайшло місце на широкому аркатурному поясі-фризі. Ажурне “мереживо” пояса площин фасадів надає їм своєрідної “філігранності”.

В інтер'єрі стіни арок-вирізів майже відсутні, тому нава й бабинець сприймаються як суцільний простір. Профільюють поручні хорів над бабинцем, й іноді – кронштейни, що підтримують їх [43]. У першій третині XX століття, як спорадично і в попередньому, на східнокарпатських теренах проводили перебудови й розширення вже існуючих десятки років, а особливо кілька століть дерев'яних храмів. Розширення плану будівлі, заміна конструктивних елементів з метою оновлення їх, інколи перебудова верхів суттєво змінювали первинний задум авторів-будівничих, що негативно впливало на існуюче архітектурне оздоблення.

У дерев'яних дзвіницях XX ст. майстри-будівничі зберегли основні риси архітектурного декорування попередніх століть. Проте й тут відчутний спорадичний поступ до новаторських ідей. Випуски ледь виглядають з-під фартуха, й окреслені округлими профілями або дах опасання опертий на підстрішник та розкоси без будь-якого оздоблення.

Верхній ярус дзвіниці виконували у двох варіантах: отвори-голосники відкриті або зашальовані повністю дошками з невеликими вирізами. У першому випадку профільовання застосовано на розпорах луковидних, сегментних, прямих конфігурацій [44]. Інколи нижній край отвору голосників прикрашали профільованим геометричним орнаментом, що охоплював по периметру верхній ярус дзвіниці [45].

Наступний варіант вирішення верхнього ярусу дзвіниці полягає у суцільному зашальюванні каркасу дошками підсябиття. Зазвичай, вони в нижній частині профільовані у вигляді округлих, стрільчастих форм завершення [46]. У цьому випадку отвори-голосники прорізани у дошках підсябиття. Вирізи своїми контурами нагадують голосники, утворені каркасною конструкцією: аркові, аркові з бічними прямокутними виступами, сегментні [47].

Згасання оздоблення дерев'яних церков та дзвіниць пов'язана із масовим зведенням мурованих храмів. Довготривалість цегли, бетону, металу переважала деревину, відтак профільовання та різьблення дерев'яних елементів поступово втрачали свою значимість.

Період XVIII – початку XIX століть у декоруванні народної сакральної архітектури

східнокарпатських українців став часом широкого застосування оздоблення, підґрунтям чого були творчий досвід народних теслів попередніх століть та невпинне поповнення знань і навиків тогочасних майстрів. З середини ХІХ століття помітне спрощення декорування деталей, форми профілювання яких обмежувались східчастими, сегментними вирізами, незначними заокругленнями на випустах, віконному обрамленні, арках-вирізах. Різьблення застосовували як правило у вигляді невеликих геометричних орнаментів або простих конфігурацій хрестів на надпоріжнику портала.

У другій половині ХІХ ст. – 1940-х рр. народні теслі зосереджували увагу на пошуку нових просторових вирішень, залишаючи декоративне наповнення на другорядних позиціях. Поширились прийоми шалювання стін верхніх ярусів дошками, що традиційно для подільського та подніпрянського сакрального будівництва. Основними декоративними акцентами стали профільовані карнизи, фризи верхніх ярусів церкви, причілки та вітрові дошки, конструктивні елементи ганків. На дзвіницях профілюванням оздоблювали голосники та в окремих випадках підсобіткові дошки, при наявності їх на будівлі.

У перших десятиріччях ХХ століття авторські церкви порівняно з храмами, зведеними місцевими громадами, займають провідне місце. Дипломовані митці залучали у власні проекти народно-стильові ознаки храмобудівництва, однак, не завжди надавали належної уваги декоруванню деталей. Змінене і пристосоване до нових вимог оздоблення вже не досягло високої художньої виразності, властивої храмам кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Слободян В. Церковне будівництво Холмщини і Підляшшя у ХVІІІ – ХІХ ст. (до введення православ'я) // Вісник Укрзахідпроектреставрації.– Львів, 1996.– Ч. 4.– С. 28–29.
2. Пастух Р. Угольнянська святиня – свідок чотирьох століть // Сакральне мистецтво Бойківщини. Другі наукові читання пам'яті Михайла Драгана.– Дрогобич: Відродження, 1997.– С. 20; Присяжний К. Тривожні зміни образу дерев'яних церков // Там само.– С. 77–78.
3. Юрченко П.Г. Дерев'яна архітектура України.– К.: Будівельник, 1970–71.– С. 165; Brykowski R. W odpowiedzi Janowi Gorakowi // Biuletyn Historii Sztuki. Kwartalnik wydany przez Instytutu Sztuki PAN oraz Stowarzyszenie Historyków Sztuki.– Warszawa, 1998.– Nr. 1–2.– S. 264.
4. Архів Інституту народознавства НАН України (далі – ІН НАНУ), ф. 1, оп. 2, спр. 411, арк. 46.
Примітка: церква вежового типу св. Арх. Михайла с. Нересниця Тячівського району, 1813 р.
5. Архів ІН НАНУ, ф. 1, оп. 2, спр. 411, арк. 99.
Примітка: церква вежового типу Введення Пресвятої Богородиці с. Торунь Міжгірського району, 1809 р.
6. Логвин Г.Н. По Україні. Стародавні мистецькі пам'ятки.– К.: Мистецтво, 1968.– С. 376.
7. Архів ІН НАНУ, ф. 1, оп. 2, спр. 411, арк. 105.
Примітка: реберця оздоблюють платву-карниз церкви св. Миколая с. Поляна Глибоцького р-ну, 1618 р.; розпори напівциліндричного перекриття церкви св. Дмитра с. Буківка Герцівського р-ну, ХVІІІ ст.
8. Драган М. Українські дерев'яні церкви: генеза і розвій форм.– Львів, 1937.– Ч. 1.– С. 34; Слободян В. Сакральна архітектура українців Пряшівщини // Вісник Укрзахідпроектреставрації.– Львів, 1993.– Ч. 1.– С. 3–7.
9. Щербаківський В. Українське мистецтво: Вибрані неопубліковані праці / Упоряд., вст. ст. В. Ульяновського.– К.: Либідь, 1995.– С. 107; Драган М. Українські дерев'яні церкви...– Ч. 2.– С. 9, 80; Слободян В. Каталог існуючих дерев'яних церков України і українських етнічних земель // Вісник Укрзахідпроектреставрації.– Львів, 1996.– Ч. 4.– С. 149–150; Гординський С. Українські церкви в Польщі: їх історія, архітектура і доля.– Рим: Видан. Богословії, 1969.– С. 13; Данилюк А. Г. Музей в Шевченківському гаї: Нарис.– Львів: Край, 1993.– С. 40.
Примітка: ужитий “площинний орнамент” оздоблює дахи й стіни безверхої церкви Преображення Господнього с. Обарим воєв. Кросно РП, 1828 р., двоверха церква Різдва Пресвятої Богородиці с. Лісковате воєв. Кросно РП, 1831 р., 1832 р. (В. Слободян датує церкву 1831 р., М. Драган – 1832 р. Майстри церкви – Василь Томчак, Іван Рак); церква вежового типу св. Кузьми і Дем'яна с. Котань воєв. Кросно РП, кін. ХVІІІ ст., 1831 р.

10. Примітка: церква с. Лісковате.
11. Драган М. Українські деревляні церкви...– Ч. 2.– С. 135; Слободян В. Каталог існуючих дерев'яних церков України і українських етнічних земель...– С. 148.
Примітка: церква Покрови Пресвятої Богородиці с. Матієва воєв. Новий Санч РП, 1813 р.; 1830 р. М. Драган датує церкву 1813 р., В. Слободян – 1830 р.
12. Грабарь И. Деревянное церковное зодчество Прикарпатской Руси // История русского искусства.– Т. II, Вып. 8.– М.: Изд. I. Кнебель, б. р.– С. 363; Гординський С. Українські церкви в Польщі...– С. 13.
Примітка: тепер неіснуюча церква св. Кузьми й Дем'яна с. Граб воєв. Кросно РП, XVIII ст., 1808 р. С. Гординський датує церкву 1808 р., І. Грабар – XVIII ст.
13. Драган М. Українські деревляні церкви...– Ч. 2. – С. 40, 51, 69.
Примітка: церкви с. Скородне, 1821 р.; Дашівка, 1835 р.; с. Руське, 1848 р.; усі – воєв. Кросно РП, не існують.
14. Драган М. Українські деревляні церкви...– С. 89.
Примітка: церква св. Дмитра с. Смерек воєв. Кросно РП, поч. XIX ст.
15. Лушпинський А. Дерев'яні церкви Галичини XVI–XVIII в./Збірки Національного Музею у Львові.– Львів, 1920.– XXXII; Слободян В. Каталог існуючих дерев'яних церков України і українських етнічних земель...– С. 123.
Примітка: церкви с. Висоцько Вижне, 1800 р.; Благовіщення Пресвятої Богородиці с. Яблунів, 1838 р. Турківського р-ну (майстер Іван Настасинець, тесля Онуфрій Улинець); Різдва Пресвятої Богородиці с. Чуква Самбірського р-ну, 1853 р.
16. Я.К. Дерев'яні церкви у формуванні мальовничого образу карпатського села // Альманах.– 1994.– С. 181–183.
17. Примітка: церкви св. Арх. Михайла с. Кальне, 1820 р.; св. Арх. Михайла с. Лавочне, 1827 р.; с. Тернавка, 1-ша пол. XIX ст.; св. Арх. Михайла с. Росохач, 1882 р. Сколівського р-ну; с. Матків 1838 р., Турківського р-ну Львівської обл.
18. Ігнаткін І.О. Архітектура // Історія українського мистецтва: В 6 т. / АН УРСР. Голов. ред. УРЕ.– Київ: Жовтень, 1969. – Т. 4, кн.1: Мистецтво кінця XVIII – першої половини XIX століття.– С. 38.
19. Примітка: церкви Собору Пресвятої Богородиці с. Матків, 1838 р.; св. Арх. Михайла с. Красне, 1850 р.; Різдва Пресвятої Богородиці с. Розлуч, 1876 р.; св. Трійці с. Матків, 1899 р.; Різдва Пресвятої Богородиці с. Вовче, 1890 р. Турківського р-ну; св. Дмитра с. Погар, 1876 р. Сколівського р-ну Львівської обл.
20. Сколівщина.– Львів: Інститут народознавства НАН України.– 1996.– С. 260; 3 історії української академії архітектури: Додаток до щорічника “Архітектурна спадщина України”.– К., 1995.– С. 3; Сулик Р.В. Дерев'яне церковне будівництво на Стрийщині.– Стрий: МП “Опришки”, 1993.– С. 28–29, 93; Сулик Р.В. Перлини дерев'яної архітектури Бойківщини (3 альбомів М. Драгана).– Вид. 1.– Львів: Ін-т ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995.– С. 41, 43–44, 51–52, 81–82, 88, 89–90.
Примітка: церкви Воскресіння Христового с. Колпець, 1818 р.; св. Миколая с. Старий Кропивник, 1847 р.; св. Миколая (горішня) с. Івана Франка (Нагуєвичі), 1800 р. та дзвіниця при цій церкві 1800 р. Дрогобицького р-ну; св. Арх. Михайла с. Зубриця, 1872 р.; Пресвятої Богородиці с. Межигір'я (Молдавське), 1868 р.; дзвіниця с. Росохач, 1881 р. Турківського р-ну; св. Миколи с. Монастирець, 1823 р. Стрийського р-ну; дзвіниця і церква св. Миколая с. Межиброди, 1884 р., с. Хашовата, 1846 р. Сколівського р-ну.
21. Драган М. Українські деревляні церкви...– Ч. 2.– С. 26.
Примітка: церква Успення Богородиці с. Синевидське Нижнє, 1803 р.
22. Сулик Р.В. Перлини дерев'яної архітектури Бойківщини...– С. 56–57, 64–65.
Примітка: церква Преображення Господнього с. Підбуж, 1928 р.; дзвіниця XVIII ст. при церкві св. Миколая с. Сторонна, 1830 р. Дрогобицького р-ну.
23. Сулик Р.В. Перлини дерев'яної архітектури Бойківщини...– С. 74–75.
Примітка: церква Зішестя св. Духа с. Нижнє Висоцьке Турківського району, 1814 р.
24. Примітка: церкви с. Орявчик, 1862 р.; с. Тисовець, 1863 р., с. Росохач, 1882 р.
25. Примітка: церква Успення Пресвятої Богородиці с. Тухолька XIX ст., св. Арх. Михайла с. Кальне, 1820 р.
26. Примітка: дзвіниці при церквах с. Орявчик, XIX ст.; Грушів, 1871 р.; Грушів-Красне, сер. XIX ст.; Добрівляни, 1875 р.; Тустановичі (Борислав), XIX ст.
27. Драган М. Українські деревляні церкви...– Ч. 2.– С. 106.; Прибсга Л.В. Народное зодчество Украины: Охрана и реставрация.– К.: Будівельник, 1987.– С. 32–33; Слободян В. Каталог існуючих

дерев'яних церков України і українських етнічних земель...– С. 117.

Примітка: різне датування церкви с. Тухолька: М. Драган – 1815 р.; Л. Прибега – 1854 р.; В. Слободян – 1858 р.

28. Примітка: церкви св. Арх. Михайла с. Сопіт, 1836 р.; Воскресіння Христового с. Орів, 1867 р.; Стрітєння Господнього с. Должки, 1882 р. Сколівського р-ну; с. Явора Горішня Турківського р-ну, 1882 р.; св. Василя Великого с. Розтїчки, 1832 р.; св. Дмитра с. Поляниця, 1850 р.; св. Арх. Михайла с. Сукіль, 1886 р. Долинського р-ну Івано-Франківської обл.

29. Примітка: церква с. Росохач, 1882 р.; дзвіниця при мурованій церкві Покрова Пресвятої Богородиці с. Орів, 1803 р.

30. Примітка: церкви с. Лавочне, 1872 р.; с. Росохач, 1882 р.

31. Сулик Р.В. Перлини дерев'яної архітектури Бойківщини...– С. 39, 49–50, 59–60, 67–68, 96–98.

Примітка: дзвіниці при церквах св. Дмитра с. Модричі (Модрич) 1816 р.; Вознесення Христа с. Рибник, 1864 р. (не збереглась); св. Миколая 1867 р. с. Снятинка, ХІХ ст. Дрогобицького р-ну; Преподобної Матері Параскевії с. Ясениця (Ясінка Масьова), ХІХ ст. Турківського р-ну, Благовіщення Богородиці, 1899 р. с. Монастир Дерезицький Дрогобицького р-ну, Покрови Пресвятої Богородиці 1867 р. с. Уріж Дрогобицького р-ну, св. Миколая 1880 р. с. Довге (біля Медениці).

32. Сулик Р. Перлини дерев'яної архітектури Бойківщини...– С. 46, 48, 51, 59, 81, 90, 96.

33. Довганюк І. Архітектура українських церков.– Львів, 1997.– С. 79.

Примітка: дзвіниця с. Присліп, ХІХ ст.

34. Moklowski K. Sztuka ludowa w Polsce.– Lwow, 1903.– S. 489. Примітка: дзвіниця с. Ясенів, 1813 р.

35. Юрченко П.Г. Дерев'яна архітектура України...– С. 170; Слободян В. Церкви долини Верхнього Пруту // Народознавчі Зошити.– 2000.–№ 2.– С. 301.

36. Примітка: церква Різдва Пресвятої Богородиці с. Яворів, ХІХ ст.; Різдва Пресвятої Богородиці с. Рожнів 1868 р. Косівського р-ну Івано-Франківської обл.

37. Примітка: церкви Івана Богослова с. Вітвиця Долинського р-ну, 1824 р.; Різдва Пресвятої Богородиці с. Перегінсько Рожнятівського р-ну, 1884 р.; св. Трійці с. Микуличин Надвірнянського р-ну, 1888 р.; Успення Пресвятої Богородиці с. Коршів Коломийського р-ну, 1843 р.

38. Примітка: церкви Івана Богослова с. Вітвиця Долинського р-ну, 1824 р.; Різдва Пресвятої Богородиці с. Перегінсько Рожнятівського р-ну, 1884 р.; св. Трійці с. Микуличин Надвірнянського р-ну, 1888 р.; Успення Пресвятої Богородиці с. Коршів Коломийського р-ну, 1843 р.

Примітка: церкви св. Василя Великого с. Підзахаричі 1866 р. та с. Конятин 1877 р. Чернівецької обл.

39. Слободян В. Авторські церкви Бойківщини кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. // Вісник Укрзахідпроектреставрації.– Львів, 1996.– Ч. 5.– С. 60–67.

40. Слободян В. Церкви Василя Нагірного // Вісник Укрзахідпроектреставрації.– Львів, 1994.– Ч. 2.– С. 28.

41. Примітка: церква с. Явора Долішня Турківського р-ну, 1902 р.

42. Сулик Р.В. Дерев'яне церковне будівництво на Стрийщині...– С. 105, 110.

Примітка: церква св. Арх. Михайла с. Стинава Нижня Стрийського р-ну, 1919 р.; каплиця св. Івана Хрестителя с. Синевидсько Нижнє Сколівського р-ну, 1912 р.

43. Слободян В. Авторські церкви Бойківщини кінця ХІХ – першої половини ХХ ст...– С. 60–62.

Примітка: церква св. Арх. Михайла (горішня) с. Либохора, 1898 р. Турківського р-ну; св. Миколая с. Стинава Верхня, 1904 р. Стрийського р-ну.

44. Самойлович В.П. Українська народна архітектура // З історії української академії архітектури.– К., 1995.– С. 36–38; Сулик Р.В. Перлини дерев'яної архітектури Бойківщини...– С. 39.

Примітка: дзвіниці при церквах св. Арх. Михайла с. Бистриця, 1902 р.; св. Миколая Чудотворця с. Довге (біля Східниці) 1909 р.; св. Параскевії П'ятниці с. Літиня, 1910 р.; св. Арх. Михайла с. Почаєвичі, 1905 р. Дрогобицького р-ну.

45. Примітка: дзвіниця с. Бистриця.

46. Сулик Р.В. Перлини дерев'яної архітектури Бойківщини...– С. 37–38.

Примітка: дзвіниці при церкві св. Трійці с. Дерезичі Дрогобицького р-ну, 1905 р.

47. Тарас Я. Аспекти генези, типології споруд для дзвонів та їх розміщення на церковному подвір'ї // Народознавчі Зошити.– 2000.– № 2.– С. 306–330; Сулик Р.В. Перлини дерев'яної архітектури Бойківщини...– С. 87–88, 94.

Примітка: дзвіниці при церквах св. Арх. Михайла с. Мельниче, 1904 р.; надбрамна св. ап. Петра і Павла с. Тарнавка Вижня (не існує), 1900 р., Турківського р-ну.

ЗМІСТ

З ІСТОРІЇ КРАЮ

Тарас ТКАЧУК Культура лійчастого посуду і Трипільля	3
Ігор КОЧКІН До питання про багатофункціональність глиняних жіночих статуєток у релігійному культурі трипільського населення (за матеріалами пам'яток північно-східного Передкарпаття)	15
Романна МОТИЛЬ Трипільська кераміка як мистецький феномен доби неоліту	18
Наталія ПАЛІЙЧУК Римська монета на землях Прикарпаття	26
Олег МЕЛЬНИЧУК Знахідки з території княжого Галича	32
Марія ВУЯНКО Нижнівські монастирі: від часів Київської Русі до середини ХХ ст.	35
Петро СІРЕДЖУК Народонаселення Снятинщини колись і тепер	47
Уляна ГОЛОВЧАНСЬКА Полісія в Австро-Угорщині, Польщі (XVIII ст. – 20-30 рр. ХХ ст.)	65
о. Іван РИБАРУК Йосиф Сліпий та його попередники в справі церковної єдності українського народу	68
Василь РЕГА Податки на Україні з найдавніших часів до середини 50-х років ХХ століття	74

ЕТНОЛОГІЯ

Юрій ГОШКО Громадський побут Покуття	78
Стефанія ГВОЗДЕВИЧ Обрядово-символічне використання виробів з дерева у побуті та ритуальних діях українців (кінець ХІХ – ХХ ст.)	83
Ярослав ТАРАС Конструктивні типи дерев'яних церков ХІV – початку ХVІ ст.	90
Михайло ПАНЬКІВ Ритміка народжуваності на Покутті (друга половина ХІХ – друга половина ХХ ст.)	98
Вікторія ТАРАС Монастирські сади Галичини ХVІІІ – ХІХ століть	101

Микола БАЛАГУТРАК Взаємозв'язок історичних і народознавчих студій Миколи Костомарова у дослідженні особливостей етнічної психології	106
Олександр ВАСЯНОВИЧ Магічні засоби попередження несприятливих явищ погоди на Коростенщині	111
Раїса ЗАХАРЧУК-ЧУГАЙ Любов Волинець, громадянка США – родом з Гуцульщини	115
Ганна КАРАСЬ Діячі музичної культури західної діаспори – наші земляки	118
Олег БОЛЮК Архітектурне оздоблення дерев'яних східнокарпатських церков та дзвіниць ХІХ – третини ХХ ст.	125
Ігор ПАНЬКІВ Євреї на Покутті	132
Олена НИКОРАК Традиційна спадкоємність використання народних тканин в інтер'єрі українських церков	138
Ганна ЛУЦЮК, Василь ЗЕЛЕНЧУК Криворівнянська коляда	145
Галина ВІНОГРАДСЬКА Етнокультурна інтеграція переселенців Надсяння на території західних областей України: історіографія питання	151
Оксана ШПАК Малювання на склі другої половини ХХ ст. на Покутті та Гуцульщині	157
Олена ФЕДОРЧУК Традиційні прикраси з бісеру: регіони побутування в Україні (огляд вітчизняних та зарубіжних досліджень)	159

ІСТОРІОГРАФІЯ

Володимир КАЧКАН Сильвестр Лепкий у суспільно-громадському та літературному житті Галичини	162

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Наталія СМІРНОВА Проблематика і поетика творчості Михайла Дяченка (поетична збірка „Непокірні слова”)	177
Володимир СМІРНОВ Жінки Галичини в діаспорі. Емілія Боднарчук – популяризатор творчості Івана Боднарчука (до 80-річчя від дня народження Е.Боднарчук)	185

ЕКОЛОГІЯ

Василь СТЕФУРАК Здоров'я людей як інтегральний показник якості навколишнього середовища	189

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Випуск 7-8

Редактор *Марія Вуянко*
Верстка *Наталії Дробишевської*
Художник *Ігор Деркач*

Підписано до друку 03.11.2003.
Формат 60x84 1/8. Гарнітура “Таймс”.
Наклад 1000 прим.